

УДК 347.96:378

DOI <https://doi.org/10.32849/2663-5313/2019.8.42>

Яна Шевцова,
заступник директора
Харківського регіонального відділення
Національної школи суддів України

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ СИСТЕМИ СУДДІВСЬКОЇ ОСВІТИ

Однією з причин неправомірних рішень, прийнятих із порушенням норм закону, визначають некваліфікованість суддів та недостатній рівень професійної підготовки, яка разом із систематичним підтриманням кваліфікації суддів має належати до пріоритетних завдань держави. Така ситуація виникає через відсутність законодавчого підходу до визначення системи суддівської освіти та недостатню увагу, приділену цим питанням науковцями.

Автором досліджено етимологію терміна «освіта» та розглянуто її в різних сферах: політиці, педагогіці, юриспруденції. У статті запропоновано авторський підхід до визначення системи такої освіти та рекомендовано розглядати її у двох аспектах: організаційно-правовому та змістовному.

Так, під системою суддівської освіти варто розуміти сукупність навчальних закладів, які здійснюють навчання, підготовку та підвищення кваліфікації суддів, сукупність нормативно-правових актів, які регулюють освітні відносини та сукупність освітніх програм, планів, матеріалів тощо, за допомогою яких здійснюється таке навчання. Виходячи з наведеного, автор пропонує систему освіти розглядати в таких аспектах: 1) організаційно-правовому, який включає: а) сукупність навчальних закладів, які здійснюють навчання (дошкільні, загальні середні, вищі навчальні заклади, спеціально створені заклади, які здійснюють післядипломну освіту незалежно від їх підпорядкування Міністерству освіти і науки України, наприклад – Національна школа суддів України) та б) сукупність нормативно-правових актів, які так чи інакше регулюють освітні питання; 2) змістовному як сукупності освітніх програм, планів, матеріалів тощо, за допомогою яких здійснюється навчання.

Автор переконана, що комплексний підхід до визначення суті цього поняття дасть змогу по-іншому розглядати та удосконалювати суддівську освіту, що підвищить не лише якість судочинства, а й рівень довіри громадян до судової гілки влади в цілому.

Ключові слова: судоустрій, освіта, суддівська освіта, підготовка суддів, навчання суддів, система освіти, професійна підготовка суддів.

Постановка проблеми. Ефективне функціонування системи судоустрою як гарантії забезпечення справедливого правосуддя, належний захист прав і свобод, неупереджений розгляд справ взаємозалежні від компетенції та професійної підготовки суддів. Часто причиною неправомірних рішень, прийнятих із порушенням норм закону, є некваліфікованість суддів та недостатній рівень професійної підготовки. Підготовка та систематичне підтримання кваліфікації суддів належать до пріоритетних завдань держави. В Україні з років набуття незалежності до цього часу триває процес створення, становлення та розвитку суддівської освіти.

Крім того, за даними досліджень Центру політико-правових реформ (червень 2019 року), 15% опитаних вважають, що проведення додаткових навчань для суддів могло б найбільш позитивно вплинути на рівень довіри до суду в Україні [1]. Вважаємо це додатком аргументом на користь актуальності досліджуваної проблематики, адже для

здійснення належної підготовки суддів існує необхідність у визначенні системи такої освіти, її ключових елементів та напрямків розвитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій свідчить, що питанням системи суддівської освіти серед вітчизняних науковців було приділено замало уваги. Фрагментарно питання професійної підготовки суддів висвітлені в працях В. Городовенка, Л. Зуєвої, Л. Москвич, О. Овсянникової, А. Ребриш, І. Самсіна, В. Суценка, Н. Шукліної, І. Юревич тощо.

Мета статті – комплексно дослідити поняття «система суддівської освіти», виокремити її складники та визначити основні вектори розвитку такої освіти для поліпшення здійснення правосуддя в Україні загалом та підвищення рівня довіри громадян до судової гілки влади в цілому.

Виклад основного матеріалу. Дослідження системи професійної освіти судді в

сучасних глобальних умовах можливе лише за обставини розуміння самої природи освіти. Значення, в якому поняття «освіта» вживається зараз, усталилося наприкінці XVIII століття, особливо під впливом Гете, Песталоцці та неогуманістів, і означало тоді загальний духовний процес формування людини на противагу виховним методам прихильників просвітителів. Буквальне значення терміна «освіта» – «формування образу». У цьому тлумаченні його ввів Йоганн Генріх Песталоцці. Це поняття багато в чому подібне до широкого розуміння виховання, тому термін «освіта» у широкому змісті використовується у деяких роботах останніх років і для позначення навчально-виховного процесу, що є немало важливим і для суддівської підготовки. У педагогічній та юридичній літературі поняття «освіта» ставиться насамперед до передачі й засвоєння знань, умінь і навичок, формування пізнавальних інтересів і здатностей, до спеціальної підготовки до професійної діяльності [2, с. 109].

На думку українського вченого В. Шевченка, освіта – це поняття філософії і культури, що теоретично фіксує, виражає і пояснює соціокультурне самовідтворення конкретно взятої нації і, зрештою, всього людства. Педагогічно освіта розуміється як школа, в якій спеціально створений у суспільстві «цех» учителів (викладачів, тренерів) навчає учнів і студентів. Політично освіта – це найдешевший засіб реалізації довгострокової державної політики, мета якої – максимально пристосувати молоде покоління до вимог режиму влади й правопорядку. Загалом зміст поняття «освіта» досить складний. Функціонально воно усталює в сучасному вимірі суспільного буття створені в різних місцях і в різні часи людьми такі знання, уміння, вигадки, знаки і символи, що забезпечують соціокультурне самозбереження, ідентичність націй [3, с. 182].

Досліджуючи освіту в юридичній площині, аналізуючи нормативно-правові акти, які регулюють відносини у цій сфері, доходимо висновку, що наявна в Україні система освіти – це сукупність всіх навчальних та навчально-виховних закладів, які ведуть свою діяльність у сфері здобуття освіти, а також спеціалізуються на підготовці чи перепідготовці кадрів.

Так, Закон України «Про освіту» визначає, що система освіти – сукупність складників освіти, рівнів і ступенів освіти, кваліфікацій, освітніх програм, стандартів освіти, ліцензійних умов, закладів освіти та інших суб'єктів освітньої діяльності, учасників освітнього процесу, органів управління у сфері освіти, а також нормативно-правових

актів, що регулюють відносини між ними [4].

Вважаємо, що систему освіти можна розглядати в двох аспектах: 1) організаційно-правовому, який включає: а) сукупність навчальних закладів, які здійснюють навчання (дошкільні, загальні середні, вищі навчальні заклади, спеціально створені заклади, які здійснюють післядипломну освіту незалежно від їх підпорядкування Міністерству освіти і науки України, наприклад – Національна школа суддів України) та б) сукупність нормативно-правових актів, які так чи інакше регулюють освітні питання; 2) змістовному як сукупність освітніх програм, планів, матеріалів тощо, за допомогою яких здійснюється навчання.

Таким чином, під час визначення системи суддівської освіти пропонуємо розглядати комплексно діяльність вищих юридичних навчальних закладів та Національної школи суддів України (*далі – НШСУ*).

Так, на етапі отримання вищої юридичної освіти майбутні судді отримують базові знання про теорію держави та права, основи деонтології, вивчають норми матеріального та процесуального права (кримінального, цивільного, адміністративного, господарського), криміналістики, криминології, юридичної психології тощо. Причому сьогодні існує велика кількість вищих навчальних закладів (*далі – ВНЗ*), які готують фахівців за спеціальністю «правознавство». Вважаємо в цьому першочергову проблему, адже підготовку в спеціалізованих ВНЗ можна вважати більш якіснішою. По-перше, це залежить від рівня підготовки самих викладачів та їх кількості; по-друге – від матеріально-технічного забезпечення ВНЗ, що включає в себе не лише навчальні матеріали, а й можливість проведення різних додаткових лекцій, семінарів, тренінгів, конференцій з вузькопрофільних тематик, долучення практикуючих спеціалістів до навчального процесу та офіційну співпрацю з іноземними і міжнародними фондами, організаціями, спілками.

Національна школа суддів України своєю чергою є державною установою зі спеціальним статусом у системі правосуддя, яка здійснює:

- 1) спеціальну підготовку кандидатів на посаду судді;
- 2) підготовку суддів, у тому числі обраних на адміністративні посади в судах;
- 3) періодичне навчання суддів з метою підвищення рівня їхньої кваліфікації;
- 4) проведення курсів навчання, визначених кваліфікаційним або дисциплінарним органом, для підвищення кваліфікації суддів, які тимчасово відсторонені від здійснення правосуддя;

5) підготовку працівників апаратів судів та підвищення рівня їхньої кваліфікації;

6) проведення наукових досліджень з питань удосконалення судового устрою, статусу суддів і судочинства;

7) вивчення міжнародного досвіду організації та діяльності судів;

8) науково-методичне забезпечення діяльності судів, Вищої кваліфікаційної комісії суддів України та Вищої ради правосуддя [5].

Під час дослідження системи судівської освіти неможливо оминати сукупність нормативно-правових актів, які регулюють питання як освіти, так і судоустрою, судочинства та статусу суддів. Так, Конституція України визначає право кожного на освіту (ст. 53), встановлює вимоги до суддів (ч. 2 ст. 127) та вказує на виключність законодавчого врегулювання питань освіти (п. 6 ч. 1 ст. 92), судоустрою, судочинства та статусу суддів (п. 14 ч. 1 ст. 92) тощо. До того ж Основний Закон вказує на рівність громадян у своїх конституційних правах і свободах, які стосуються також здобуття освіти і професійної підготовки (ч. 2 ст. 24) [6].

Про визнання важливості професійної підготовки працівників судових органів свідчить також прийняття цілого ряду міжнародних норм: Основні принципи ООН з питання незалежності судової спільноти; документи Ради Європи, зокрема Рекомендація CM/Rec (2010) 12 щодо суддів: незалежність, ефективність та обов'язки [7]; Європейська хартія про статус суддів [8]; п. 10-13 Висновків Консультативної ради європейських суддів (далі – КРЕС) № 1 (2001) і Висновок № 3 (2002). Найважливішим документом, де ретельно розглядаються питання початкової та безперервної підготовки суддів, є Висновок КРЕС № 4 про належну початкову підготовку працівників судових органів та підвищення кваліфікації суддів на національному та європейському рівнях [9].

У Висновках КРЕС № 4 визнається, що між європейськими країнами існують великі відмінності в тому, що стосується початкової та безперервної підготовки суддів, та що ці відмінності частково можна пояснити конкретними особливостями різних судових систем (пункт 6). У цьому ж документі підкреслюється важливість того, щоб судді, обрані з числа осіб, які мають повну юридичну освіту, отримували ретельну, глибоку і різнобічну професійну підготовку, що дозволяє їм належно виконувати свої обов'язки. Така професійна підготовка також є гарантією їх незалежності і безсторонності відповідно до вимог Конвенції про захист прав людини і основних свобод, і особливо наголошується,

що незалежно від різноманіття національних систем і проблем, що виникають в окремих країнах, професійна підготовка повинна вважатися істотним фактором у зв'язку з необхідністю вдосконалення не тільки навичок співробітників судової публічної служби, але й самого функціонування цієї служби (пункт 7) [9].

У більшості європейських країн підготовці суддів присвячені спеціальні положення. У них не наводяться докладні відомості про зміст підготовки. Замість цього нормативи покладають функцію деталізації змісту підготовки на спеціальний орган, який відповідає за розробку навчальної програми, проведення підготовки та нагляд за її здійсненням. У зв'язку з цим КРЕС рекомендує забезпечувати, щоб в кожній країні законодавчі норми про статус суддів передбачали підготовку суддів.

Слід також зазначити, що Європейський союз підкреслює важливість підготовки судових фахівців, в тому числі суддів. У законодавстві ЄС є кілька нормативних актів, які регулюють підготовку суддів. В основному вони присвячені ролі судового навчання для розвитку судової співпраці по цивільних і кримінальних питаннях в рамках Європейського союзу та підготовці суддів в області права ЄС.

Крім того, в Україні діють профільні освітні Закони – «Про освіту», «Про вищу освіту», а НШСУ в своїй діяльності керується Законом України «Про судоустрій і статус суддів», «Про запобігання корупції», Указом Президента України «Про Стратегію реформування судоустрою, судочинства та суміжних правових інститутів на 2015–2020 роки», актами Ради суддів України, Вищої кваліфікаційної комісії суддів України та локальними нормативно-правовими актами як – Статут НШСУ, Регламент НШСУ, Стратегія розвитку НШСУ на 2016–2020 роки тощо.

Під змістовним складником поняття «система судівської освіти» треба розуміти сукупність освітніх програм в юридичних ВНЗ та в НШСУ. Як вже зазначалося раніше, під час навчання в юридичних ВНЗ майбутні судді отримують фундаментальні знання в різних галузях права. Крім того, детально вивчають юридичні інститути та норми законодавчих актів різного рівня, різної правової сили і значущості, наприклад, на базі курсу «Організація судових та правоохоронних органів». Під час його вивчення студенти здобувають фундаментальні знання про систему судоустрою, органи прокуратури, адвокатури, нотаріату, Служби безпеки України тощо, що надзвичайно важливо і для подальшого навчання, і для майбутньої

практичної роботи на посаді судді. Крім того, вітчизняні ВНЗ пропонують авторські профільні курси і програми, розроблені спеціально для навчання за вузьким профілем. Так, наприклад, Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого на базі кафедри судоустрою та прокурорської діяльності пропонує своїм студентам для вивчення такі навчальні дисципліни: «Судове право», «Судове адміністрування», «Судові системи та порівняльне судове право», «Організація роботи органів юстиції та Державної судової адміністрації», «Організація роботи суду», «Правове забезпечення роботи суду», «Управління кадрами та ресурсами в суді», «Комунікація у суді», «Судовий кадровий менеджмент», «Актуальні питання судової реформи» та іншими. Під час навчання цих курсів студенти здобувають необхідні теоретичні знання для майбутньої суддівської діяльності, а під час виробничої практики можуть їх реалізувати.

Своєю чергою НШСУ під час підготовки суддів перед зайняттям посад поглиблюють здобуті раніше знання та надають нові. Навчання в цій установі проходить по різних курсах, починаючи від застосування Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод та практики Європейського суду з прав людини в різних видах судочинства, вивчення суддівської етики та доброчесності, практики застосування норм матеріального та процесуального права України, закінчуючи вивченням питань стосовно управління залогом та часом судового засідання.

Висновки

Підводячи підсумок, можна сформулювати таке визначення поняття «система суддівської освіти» – це сукупність навчальних закладів, які здійснюють навчання, підготовку та підвищення кваліфікації суддів, сукупність нормативно-правових актів, які регулюють освітні відносини та сукупність освітніх програм, планів, матеріалів тощо, за допомогою яких здійснюється таке навчання.

One of the reasons for illegal decisions taken in violation of the law is the lack of qualified judges and insufficient level of professional training, which, together with the systematic maintenance of the qualifications of judges, should belong to the priority tasks of the state. This situation arises because of the lack of a legislative approach to the definition of a system of judicial education and the lack of attention paid by scientists to these issues.

The author studies the etymology of the term "education" and examines it in various areas: politics, pedagogy, jurisprudence. The article proposes an author's approach to the definition of a system of such education and it is recommended to consider it in two aspects: organizational, legal and informative.

Thus, the system of judicial education is a collection of educational institutions that carry out training, training and qualification of judges, a set of normative legal acts regulating educational relations and a set of educational programs, plans, materials, etc., through which such training is carried out. Proceeding from the above, the author proposes to consider the system of education in the following aspects: 1) organizational and

Список використаних джерел:

1. Судова реформа очима громадян: що може позитивно вплинути на довіру до суду? *Результати опитування Центру політико-правових реформ*. URL: http://pravo.org.ua/img/zstored/files/2019_07_12_%20%D0%9F%D1%80%D0%B5%D1%81%D1%80%D0%B5%D0%BB%D1%96%D0%B7_%20%D0%A1%D1%83%D0%B4%D0%BE%D0%B2%D0%B0%20D1%80%D0%B5%D1%84%D0%BE%D1%80%D0%BC%D0%B0.pdf?fbclid=IwAR0F_eopY_w1BuEFMQPl6si0h_ynXzPJUswWwhz5yn3wbaXT_S3GijQuRgw (дата звернення: 15.07.2019).
2. Педагогика. Под ред. Г. Нойера, Ю.К. Бабанского. Москва. Педагогика. 1984. 368 с.
3. Красовська О.Ю. Роль освіти в сучасних глобальних умовах. *Бюлетень Міжнародного Нобелівського економічного форуму*. 2011. №1(4). С. 182–188.
4. Про освіту: Закон України від 05.09.2017 р. № 2145-VIII *Законодавство України: база даних / Верхов. Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19> (дата звернення: 13.07.2019).
5. Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 02.06.2016 р. № 1402-VIII. *Законодавство України: база даних / Верхов. Рада України*. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1402-19> (дата звернення: 13.07.2019).
6. Конституція України прийнята на п'ятій сес. Верхов. Ради України 28 черв. 1996 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
7. Рекомендація СМ/Рес (2010) 12 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам щодо суддів: незалежність, ефективність та обов'язки : від 17.11.2010 р. № (2010)12. *Законодавство України: база даних / Верхов. Рада України*. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/994_a38 (дата звернення: 16.07.2019).
8. Европейская хартия о законе «О статусе судей» от 10.07.1998 г. *Законодавство України: база даних / Верхов. Рада України*. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/994_236 (дата звернення: 16.07.2019).
9. ВИСНОВОК № 4 (2003) Консультативної ради європейських суддів до уваги Комітету міністрів Ради Європи про належну початкову підготовку та підвищення кваліфікації суддів на національному та європейському рівнях/ *Вища Рада правосуддя: офіц. сайт*. URL: http://www.vru.gov.ua/content/file/Opinion_1-18.pdf (дата звернення 14.07.2019).

legal, which includes: a) the aggregate of educational institutions that carry out training (preschool, general secondary, higher educational establishments, specially created institutions, which carry out postgraduate education irrespective of their subordinate to the Ministry of Education and Science of Ukraine, for example - the National School of Judges of Ukraine); and b) a set of normative legal acts that regulate education in one way or another. 2) informative as a collection of educational programs, plans, materials, etc., through which training is provided.

The author is convinced that a comprehensive approach to the definition of the essence of this concept will allow to look and improve judge education differently, will increase not only the quality of proceedings, but also the level of citizens' trust in the judicial branch of government as a whole.

Key words: judicial system, education, judge education, training of judges, training of judges, system of education, professional training of judges.

